

nim komandama, kada je izgledalo da je do dezorganizacije i panike samo korak, jer su Nemci vršili strahoviti pritisak i gotovo besomučan prodor, komandant divizije je podigao moral, osokolio starešine i borce, pa su se čete i bataljoni povlačili organizovano, po svim taktičkim pravilima. A oko Stanivukovića su sevale granate, praštali rasprskavajući meci, besnela smrtonosna vatra. Svemu tome je prkosila komandantova neustrašiva figura, figura Milana Stanivukovića. Bio je među poslednjima pred Nemcima koji su nadirali kada je jedna granata eksplodirala nedaleko od njega, pokosivši ga zauvek. Borci su kao izbezumljeni poleteli da pomognu svom hrabrom komandantu, ali ni njemu, niti njegovom drugu Marku Kljajiću pomoći više nije bilo.

Pobeda, sloboda

Sneži. U selu ciči prase. Usred ratne zbilje izranja narodna navika, drevni običaj. Seljaci nerado govore o tome, jer partizani ne veruju. U narodu se uvrežilo da partizani odbacuju Boga, veru, običaje. Ipak, u selu Ceremošnjak, nedaleko od Našica, u nekim kućama se posti, kolje se živina, spremaju se kolači. Uz to se šuri i poneko prase. Badnji je dan, pravoslavni. Sutra je Božić.

To budi i oživljava uspomene na mladost, porodicu, na protekli život. Treći bataljon je u selu. Atmosfera se prenosi i na partizane. Raspoređeni po kućama, borci se uklapaju u porodične idile, u kućne poslove. Lože se vatre za pečenje, dovlači badnje drvo i slama. I članovi Partije i skojevci, koji su usvojivši naprečac marksizam-lenjinizam, odbacili sujeverje, reakcionarnu crkvu i buržoasku svest,

spontano su učestvovali sa domaćinima u tihoj i iskrenoj narodnoj radosti.

Komesar bataljona Rudolf Kolak Smreka je u Badnjoj večeri zakazao miting u selu. Skupilo se selo, vojska. Bilo je govora o ratu, o politici, ali je Smreka govorio i o Božiću. Govorio je nešto što se svima dopadalo u toj januarskoj noći: da partizani poštuju narodne običaje i da te večeri svi, i pravoslavni i katolici, pa i oni koji veruju i koji ne veruju, treba sa narodom da proslave pravoslavni Božić.

Smreka je govorio sasvim suprotno od onoga što su meštani, a i borci očekivali. Ipak je to komesar, politički. Većina komesara bili su, pre dolaska u partizane školarci, đaci, studenti. U partizane su već došli sa kakvim-takvim ideološkim osnovama i ubeđenjima. Neki su čitali i znali ponešto iz Kratkog kursa SKP (b), proučavali su Staljinove brošure, o nacionalnom i seljačkom pitanju. Ozbiljno su shvatili kakvu opasnost po čovečanstvo, pored fašizma, imaju klasni neprijatelj i kulaci, pa i crkva, koje je veliki Staljin tako uspešno likvidirao u Sovjetskom Savezu. Naglo narastanje klasne svesti u komesara, a to se prenosilo i na obične komuniste, kandidate KP i skojevce, a i na ostale postale su partizanska svakodnevnica i potiskivali su sve suvišno: porodične navike, društvene običaje, nejasna sećanja. Komesari su svoja predavanja i govore dobrim delom usmeravali protiv svega što je bilo ranije: predratni život, predratna buržoazija, predratna država, sa svojim nepravdama, izrabljivanjima, obmanjivanjima, dakle jednom rečju - opštom omrazom nad narodom i protiv naroda. A kad dode pobeda, komesari bi govorili: sve će biti novo, lepo i srećno! Novi život.

Smreka je bio drugi tip komesara. Nekadašnji radnik, polupismen, ali bistar i živog duha, čovek koji je upijao život i iskustva zdravim očima, u partizane je došao iz rodoljublja i prirodne opredeljenosti za revoluciju. Bio je veoma hrabar borac, bombaš, mitraljezac i nadasve prava partizanska drugarčina. Tako je postao komandir voda, pa čete, a zbog omiljenosti, neposrednosti, eto ga kao i komesara bataljona. Pa i sada na mitingu, u Ceremošnjaku, on nije ništa izmišljao. Lepota u njegovom pričanju bila je svečana radost, koju je i sam nekad proživio i znao u detinjstvu, a i sve do čega ljudi i selo odvajkada drže i cene kao nasleđenu i neokaljenu svetinju. Smreka je vodio brigu i o tome da je pravoslavno Badnje večer, ali da ga kao radost dožive i katolici, jer je i sam to bio. Jer, na katolički Božić brigada je vodila teške borbe. I tako je i bilo: svi su slavili i pevali partizanske i božićne pesme.

Vest o mitingu u Ceremošnjaku brzo se pronela unaokolo. Narod je znao da je proteklih dana Brigada vodila okrutne borbe oko Đakova, da su borci iscrpljeni i željni svega. I sutradan, na Božić, iz sela Vukojevci i Kršenci omladina je došla u posetu partizanima sa pečenjem, kolačima i voćem. Uprkos ratnoj zbilji, u narodnoj duši i u biću vojske svitala je nada da se stradanja približavaju kraju.

Prode i to. Na bojištima su velika komešanja, veliki i naporni pokreti. Crvena armija je u Mađarskoj. Nemci gomilaju trupe i usmeravaju ih prema Virovitici. Dvanaesta brigada iz rejona Našica hitno kreće u tom pravcu.

Zima, Usiljeni marš. Orahovica. Virovitica. Nemci nadiru na Bilogoru. Ugrožena je slobodna teritorija, jedinice 10. zagrebačkog korpusa teško

odolevaju. Borbena situacija se sve više pogoršava. Iz Virovitice Brigada kreće na Bilogoru. Zadatak: napad na ustašku bojnu u selu Zrinjska.

Zrinjska je poznato partizansko selo. U njemu je 18. brigada izgubila svoje borce i junake i prvoborce. Sada na ustaše u Zrinjskoj ide 3. bataljon koji vodi komandant Lazo Popović i komesar Rudolf Kolak Smreka.

Više od jedanaest sati besnela je borba. Opkoljene ustaše su se uporno i grčevito branile. Gubici bataljona bili su veliki: gotovo trideset izbačenih iz stroja, deset poginulih. Ipak, ustaše su se i same, pretpevši teške gubitke, povukle. Ali, u Zrinjskoj je teško ranjen komesar bataljona drug Smreka. Za njega je to bio oproštaj sa starim drugovima i sa svojom voljenom brigadom.

Razlozi boravka u ovome kraju svima su poznati. Jedinice 3. jugoslovenske armije i Crvene armije brane virovitički mostobran. U Podravini su nemačke grupacije presečene na dva dela: one oko Osijeka, a druge kod Koprivnice. To je Nemcima ugrožavalo operacije u Mađarskoj, gde je nadirala Crvena armija. Svi su znaci ukazivali na to da Nemci nastoje da snage Crvena armije odbace preko Drave, snage 6. slavonskog udarnog korpusa prema Papuku i Psunju, te da likvidiraju virovitički mostobran. Predstojala su nova borbena iskušenja za 12. proletersku brigadu.

*

Podravina. Januar je 1945. Od Drave, iz mađarske ravnice, valja se teška, oštra studen. Sa te strane dopire daleka artiljerijska tutnjava, kao grmljavina. Dvanaesta je posle Zrinjske upućena u zauzimanje

Pitomače, mesta koje zatvara komunikaciju i pravac prema Virovitici. U isto vreme napadnuto je i selo Đuretina, koje se oslanja na samu Dravu. Đuretina je zauzeta, a Pitomača nije. I na toj je liniji trebalo stvoriti front. Braniti virovitički mostobran. Prešlo se na rovovski način ratovanja.

Kopanje rovova je neveseo posao. Zemlja je tvrda kao kamen. Mnogi su i nevešti, drugi to olako shvataju. Nevični, a i bez iskustva u vođenju duge odbrambene borbe na otvorenom terenu, partizani i nisu svesni da će iz svoga rova, u kome su dobro zaštićeni, moći da gađaju fašiste koji dolaze da ih ubijaju.

U poslednje vreme u Brigadu je došlo mnogo naređenja. Traži se da se prema nadležnostima pohvaljuju ili predlažu za odlikovanja borci i jedinice koji se ističu u borbi. Čita se i presuda o smrtnoj kazni nad trojicom boraca koji su dezertirali. Štab Brigade naređuje kažnjavanje svih onih koji rasipaju municiju. Parola je: „Sa što manje metaka - što više pogodaka!" Naredba je da se poginuli ubuduće sahranjuju bez ikakve pompe i bez prisustva naroda na mestu pogibije. Poslednja naredba govori o prikupljanju podataka od boraca i starešina radi pisanja članaka i reportaža. Najuspeliji zapisi biće upućeni na konkurs koji je raspisao „Narodni vojnik", list Glavnog štaba NOV Hrvatske.

Dragoljub Nešić je ratni dopisnik 1. bataljona. Ide od rova do rova. Položaj je dugačak kilometrima. Rovovi, saobraćajnice, skloništa. U njima ljudi i njihove sudbine. Koliko ljudi toliko sudbina. U nadstrtoj zemunici Jelena Miroslavljević, delegat, u 3. bataljonu, čita grupi boraca dopis komesara Brigade u kojem se objašnjava i veliča važnost

ekonomske pomoći u žitu koje stiže iz Sovjetskog Saveza i o našoj velikoj zahvalnosti za tu dragocenu pomoć. Jelena je stari i već oprobani borac. U partizane je došla 1. maja 1943, u vreme kada je 12. brigada s narodom Ravne gore proslavljala 1. maj. Jelena želi da se napiše priča o Đuri Čavraku, junaku koji je u Brigadu došao iz Brodske 25. udarne brigade. Bio je jedan od onih junaka starešina koji su uvek išli napred ispred svojih boraca.

U Virovitici je teško ranjen, ali se već za desetak dana vratio u Brigadu. U Našicama mitraljezom ide na bunker, a samo dan kasnije, ovaj hrabri komandant bataljona 12. brigade gine postavljajući protivtenkovsku minu. Među borcima koji slušaju Jelenino kazivanje o Čavraku je i borac Stjepan Krpan. Pripremali su ga za folksdojčera u Osijeku, pa su ga uputili u Donji Miholjac u samo uporište. Svašta je slušao o partizanima, a najviše o tome da su partizani razbojnici koji ubijaju sve živo i bez milosti. U prvoj borbi kod Podravske Slatine iskoristio je priliku i prebegao na stranu partizana. Tu su ga umalo streljali. Ali, eto, do sada je već bivao i pohvaljen od komandira čete zbog svoje hrabrosti pokazane u borbama.

U drugoj zemunici ratni dopisnik nailazi na čudnu situaciju, zategnutu. Delegat Branko Juriša preti kaznom borcima Kečkanu i Martinčiću. Učinili su ozbiljan prestup. Pošto nema cigareta, a ni cigaret-papira, svoju su krdžu umotavali u list „Naprijed“, organ Komunističke partije Hrvatske. Za Jurišu je to bila prava neprijateljska delatnost, pa neka o tome rasprave na raportu u četi. Borci treba da znaju, objašnjava im delegat, da je sveto sve što nosi znak Partije. I dok je delegat govorio, borci su

sedeli u gomili da bi im bilo toplije. Padao je sneg, bilo je lepo i tiho. Ali, ovi mladi ljudi ipak su gledali u daljinu, strepeći da svakog trenutka ne zatutnji, da ne otpočne zviždanje tanadi i zavijanje granata. Zamišljali su crne tačke i brze tenkove i one majušne što pretrčavaju u skokovima - fašisti u belim šinjeli-ma, koji donose smrt dok oni slušaju o zabranjenim dimovima.

Narednih dana selo Đuretina se treslo od borbe. Neprijatelj je nadirao u talasima ne bi li probio položaj 12. brigade. U ataru sela, najednom mestu su zaobišli 2. četu 2. bataljona čiji je komandir Gabrijel Dubovečak. Položaj je kritičan. On naređuje vodniku Savi Kostiću da po cenu života odbaci neprijatelja. Vod kreće. Ori se ravnicom partizanski poklič. Uprkos disciplini, premoći i organizaciji, i Nemci znaju za strah. Povlače se.

Borbe na virovitičkom mostobranu traju nede-ljama. Smenjuju se dani zatišja, pa dani i noći odbijanja napada, juriša, obilazaka, prelazaka u protivnapad. Sada su se složili i drugi neprijatelji: nesnosne vaške, svrab i šuga, svakojaka oskudica, hladnoća, umor. A onda provališe nemački tenkovi i 12. proleterska biva prinuđena da se povuče u svoja verna brda.

*

Gazi se starim stazama. Prema Rašenici, Grubišnom polju, Garešnici, u Daruvarsku kotlinu. To je ponovno rat bez frontova, manevrisanje, stalni pokreti, iznenadni napadi, nagla povlačenja.

Neprijatelj je prodro u Daruvarsku kotlinu. Zaleće se na slobodnu teritoriju. Pljačka i pustoši. U Garešnici su jake snage čerkeza. Po ispadima,

Narod sela Popovca, kod Bučja, sklanja se ispred neprijatelja koji nailazi od Pakraca

ponašanju, razularenosti i samoubilačkom srljanju nazire se i njihova propast.

Sve su češće preduzimali noćne prepade, prodore kroz međuprostore i obuhvate sa fronta, bokova i iz pozadine. Samo mala neopreznost plaćala bi se skupo i tragično. To se dogodilo noću 8/9. februara 1945. nedaleko od Grubišnog polja.

Jedna čerkeska grupa zaobišla je položaj 4. bataljona kod sela Rašenice i iznenadnim udarom sa svih strana napravila pravu pometnju. Poginuo je komandant bataljona Pero Bogdanović. Bio je to tragičan kraj jednog starog ratnika koji je imao samo dvadeset četiri godine. Predratni skojevac iz Slavonskog Broda, prvoborac, iskusan starešina, smatran je odgovornim što je došlo do ove situacije.

Brigada je odbačena gotovo dvadeset kilometara uz velike gubitke. Ranjen je i komandant Brigade Dušan Ostojić Osman. Sve je to bilo veliko upozorenje i novo iskustvo za 12. proletersku.

Likvidacija virovitičkog mostobrana i manevarske borbe vodene na Dilju i u Daruvarskoj kotlini, tokom februara, bili su samo uvod u veliku neprijateljsku ofanzivu protiv snaga 6. udarnog slavonskog korpusa na teritoriji Slavonije. Ovu ofanzivu Nemci su nazvali „Zimska oluja“, a partizani - zbog žestine, obima i trajanja - Osmu ofanziva.

Zamisao neprijatelja je bila da brzim prodorima ovlada vrhovima Psunja, Papuka i Krndije i komunikacijama koje povezuju najvažnija operativna područja, a potom da okruže i unište 6. korpus po delovima. U operaciji je učestvovalo oko 60 hiljada vojnika, pretežno nemačkih snaga. Neprijateljeve namere su se odlikovale rešenošću da se osigura povlačenje i pozadina nemačkog istočnog i balkanskog fronta.

Selo Imsovac. Sa obližnjih velikih ribnjaka dopire miris blata. Preleću jata divljih pataka. Februar je. Brigada je postrojena. Veliki je događaj: dodeljivanje ordenja i medalja. Prozivaju se komandanti, komesari, prvoborci, hrabri, poznati drugovi, drugarice. Imena odzvanjaju, zadržavaju se u vazduhu, dobijaju neki poseban značaj i smisao. Kao i da samo ime opisuje čoveka i zašto je odlikovan. Oni marševi, šaka sa bombom, žestoko trzanje mitraljeza, bolne rane. Mladi ljudi izlaze pred stroj, staju jedan pokraj drugog, čekaju. Svi čekaju svečani trenutak.

Pred Brigadu izlazi lično komesar Korpusa. Naprežu se oči da ga što bolje vide. On se ne viđa često, većina ga i ne zna i nije čula za njega. Obični borci znaju da je samo visoka i važna ličnost.

Komesar Korpusa Otmar Kreačić, španski borac, zvani Kultura, uglađen i u novoj uniformi, sa

velikim brćima koji mu daju strogi izraz lica, govori o tome da domovina na nose ova odličja, o tome da se i nadalje ne smeju žaliti životi u borbi protiv neprijatelja. Odlikovani prilaze i na grudi im se kaće ordenja i medalje, dokaz koji bi u njihovim životima trebalo nešto da znači.

Svećani stroj se ubrzo pretvara u marševsku kolonu. Od Ilove, na zapadnoj granici Slavonije, Brigada kreće u Požešku koltinu. To su desetine kilometara neprekidnog marša, danju i noću, po teško pristupaćnom planinskom terenu i u spremnosti da se svakog trenutka stupi u borbu.

Znaci ofanzive zapažaju se posvuda. Grupe izbeglica, celi zbegovi. Uspaničeno i sa pričama punim strahota, lutaju putevima prema šumama Brdaske, grupe boraca, čije su jedinice razbijene, ili su se razdvojile, pojavljuju se iznenadno i raspituju za svoju brigadu, odred, priključuju se brigadi ili nastavljaju sa traganjem. Sela su opustela, vest o novoj fašistićkoj najezi širi se poput požara. Išćezli su radosni susreti, dobrodošlice, smeštaji, darivanja i umesto toga na sve strane strah i pometnja.

Posle iscrpljućeg marša, 12. brigada se približava putu Orahovica-Kutjevo. Kolona odjednom staje. Neizvesnost. Prednji delovi javljaju: na putu su Nemci. Brigadom komanduje Rudi Stork. Zamenio je Dušana Ostojića Osmana, koji je ranjen. Njemu su samo dvadeset i tri godine. Nekadašnji đak, ali već stari borac, hrabar i odlučan, uglavnom je bio na politićkim dužnostima i u Štabu brigade. Za razliku od ostalih komandanata i vojnih starešina, nije imao vojno obrazovanje, osim partizanske prakse. Sticajem okolnosti privremeno je postavljen za

komandanta. Komesar brigade je Jovo Kokot Korčagin, dvadeset četiri su mu godine. Prošao je put od borca do komesara brigade. Dvanaest je njegova porodica, njegov život. Poznao je u njoj svakog borca, pamtio sve znane i neznane koji su odlazili, ginuli, bili ranjavani, nestajali. Bio je primer komesara izraslog u borbi, u revoluciji, u njega je utisnut pečat zbivanja i stradanja. Komesar brigade Korčagin je naredio: moramo se probiti.

Četvrti bataljon, sa komandantom Stevanom Gavrilovičem na čelu, naleteo je na iznenađene Nemce. Bio je to onaj trenutak u ratu kada je hrabrost neminovna da bi se sačuvao goli život. Strah nad strahovima, strah od smrti iščezava kada postoji samo jedan jedini izlaz - a to je proboj iz obruča. U borbi prsa u prsa, kroz brešu koja se širila, 12. proleterska se izvukla iz okruženja.

Neprijatelja je trebalo napasti na onom mestu gde je bio najjači i gde se nije nadao: na vrhovima Papuka i Psunja odakle je dominirao. To su Bazova glava i Češljakovački vis, u stvari, bilo planine sa koje je bilo moguće udariti na bilo koju stranu.

Borbe za Bazovu glavu i Češljakovac bile su uzastopne, iznenadne i nemilosrdne. U njima je 12. brigada dejstvovala sa razdvojenim osamostaljenim bataljonima, četama i vodovima, pri čemu su samostalnost i inicijativa bile presudne za svaku skupinu. Borbe u gustim, mračnim stoletnjim šumama umanjivale su preglednost, brzinu kretanja, međusobnu vezu, organizovanje komandovanja i vatre.

Prvi bataljon kreće ka vrhovima. Za njim ide Brigada. Sati prolaze u usponu. Staze su strme. Vlažno je i hladno. Patrola se vraća, otkrili su položaj Nemaca. Na stotinjak metara naviše, na

Češljakovcu, vide se prigušene vatre, nejasan govor, zveket porcija. Komandiri se prikradaju, izviđaju. Kratak dogovor, jer za drugo nema vremena.

Počinje puzanje po lišću, između hrastova i bukava. Čete se, u streljačkom stroju kao lanac, približavaju vrhu. Oko dvesta ljudi u lišću. To su borci koji danima čestito nisu ni jeli ni spavali. Parče hleba i malčice slanine za ceo dan. U noći se i ne vide njihova crna lica, isušena od nespavanja, prljavštine, nadljudskih napora. Većina su dvadesetogodišnjaci. Nekima ni imena nisu stigla da se upišu u spiskove, sve je sada zaborav.

Pri samom vrhu zaori se: Juriš!

Tako je bilo jednog i ko zna još koliko dana. Bila je to svakodnevna pojava. Odabrana jedinica probija obruč i Brigada nastavlja, da bi već posle nekoliko sati napala i razbila neku novu grupaciju mimo svih ratnih pravila. Brigada je ujutru na jednom mestu, a naveče dvadesetak kilometara dalje. Kao da izranja iz zemlje. U tome je njena, partizanska snaga i vestina.

Ali, tu su i pojedinačne sudbine. Josip Orešković je konjovodac u 2. bataljonu. U toku proboja preko planinskog sedla konj mu se otrgao i pobegao. Jedva ga je video nekoliko stotina metara niže. Konj je ležao, dahtao. Na njemu je bio samar sa pet karabina i dve kutije redenika. Nije mogao da ustane. Slomio je nogu.

Josip u trenu zaboravi rat. Sav taj užasni svet koji ga okružuje i gotogo pade preko svog konjića. On je seljačko dete, iščupan iz porodičnog domaćinstva, odgojen da voli životinje. Sa svojim Zekom družio se mesecima. Najčešće nije znao kuda se ide i zašto. Bilo je samo važno da je Zeko dobro i

da može da nosi teret. Kad bi mu bilo teško i obuzimao ga ratni strah, tešio se - „pričajući" sa Zekom. Kao konjovodac držao se zlatnih pravila: hranio je i negovao svoga konja, nikada ga nije udario, pokrivaio ga je, potkivaio, znao da i on može biti bolestan, da njegova snaga ima granice, razumeo ga je i voleo kao da je ljudsko biće. Josip je plakao, a Zeko ga je gledao svojim velikim i bespomoćnim očima. Najzad je morao nešto da učini.

Rasamario je konja, pokrio ga ćebetom, naprtio puške, kutije s municijom zatrpao u lišće i guševići u sebi nemilosrdnu tugu, okrenuo se i bez osvrtnja krenuo uzbrdo.

Pri vrhu je čuo glasove. Kroz grmlje i šiblje je nazirao vatre i prilike oko njih. Nemci: Stresao se od straha. Šta da radi, kuda i na koju stranu da krene. Tada njegovo uho razabra tiho rzanje, pa udarce kopitom. Josip se sav uzbudio. Bio je to zov životinje, koja oseća prijatni bliski miris. Miris koji je Josip nosio na sebi od svog Zeke. Rzanje se nastavi. Josip je ostavio puške i počeo da puzi. Teško nasamareni konji bili su vezani za drveće. Na proplanku oko vatri sedeli su, čučali ili ležali na lišću. Nemci. Josip odmeri jednog zelenka koji je njušio prema njemu i privukao mu se. Stisnuvši u sebi sav svoj strah, Josip polako pride konju, blago mu pomiluje gubicu, odveže ga i povede sa sobom. Konj je slušao kao da je otkrio prijatelja koji će ga spasiti od svih muka, teglenja, psovki i udaraca. Koračali su polako i oprezno po dubokom šumskom lišću. Josip je uzeo i ostavljene puške i nastavio. Sada mu je bilo svejedno kuda će i dokle će stići.

Nekoliko dana kasnije, Josip Orešković je stigao u bataljon sa snažnim zelenkom, natovarenim teš-

kim mitraljezom, šarcem, sa postoljem i svim priborom i rezervnom municijom i pet karabina.

Ofanziva je završena.

*

U vazduhu se oseća proleće. Mesec je mart. Od starih nije više mnogo ostalo. U svakoj četi tek poneki. Komandir ili komesar. Borci govore o bliskom miru i slobodi. Kao da treba da grane sa prvim zracima toplog sunca. Nade u život, u sutrašnji dan toliko su nabujale da se više ne mogu sakriti, niti sprečiti. Ali, još traje rat, a svaki dan rata, svaki njegov i najmanji deo je vladavina neizvesnosti i pokoravanja opasnosti.

Dvanaesta proleterska je izašla iz ofanzive sa mnogo ožiljaka, ali i sa mnogo novih doživljaja i podviga. Prošla je uzduž i popreko Slavoniju, kroz obruče, klopke, zasede, bila u okruženju, gonjena, da bi se ponovno sakupila, udarala, povlačila se, napadala i jurišala i na kraju se našla u starim krajevima i selima, cela i jedinstvena - gorda.

Borbena dejstva se pojačavaju. Dvanaesta je u Požeškoj kotlini, učestvuje u napadima na uporišta u Stražimanu i odmah se prebacuje na drugi kraj Slavonije i napada uporište Jamarica, nedaleko od Banove Jaruge. Sada je ona manevarska, borbena jedinica čiji je zadatak da iznenadnim napadom zadaje udarce neprijatelju i tako doprinosi pripremanju slavonskih jedfnica za završnu ofanzivu.

Noću 28/29. marta 1945. tri bataljona 12. brigade krenula su da likvidiraju neprijatelja od oko tristo Nemaca iz sastava divizije „Tigar“ koji su se nalazili u selu Jamarica. Radi iznenađenja, napad je počeo vatrom iz teških bacača, posle čega je usledio

opšti juriš. Mitraljezac Mato Ilaković iz 2. čete 4. bataljona vukao je za sobom ceo streljački stroj. U 3. četi su komesar Ekrem Hadžiomerović, vodnik Mile Mudrovčić, Drago Vranielić i zamenik komandira Jovo Raduka već u prvom naletu zauzeli kuće iz kojih je neprijatelj panično pobjegao. Mitraljezac 1. čete 3. bataljona Pajo Marković je najviše doprineo da i njegov bataljon zauzme kuće na drugom kraju sela. U 4. bataljonu se Koviljka Škarić iz 3. bataljona privukla kući, punoj Nemaca i ubacila bombu kroz prozor. Tako se stegao obroč oko Jamarica. Privlačeći se kroz šljivike na čelu svoje desetine, Josip Katančić je otkrio vatreni položaj teških topova. Ne dvoumeći se, poveo je desetinu na juriš i zauzeo dve haubice od 105 mm. Pred zoru su Jamarice bile u partizanskim rukama.

Nekoliko dana posle oslobađanja Jamarica Brigada je učestvovala u napadu na uporište Vetovo. Sada je bilo potrebno uništiti sva neprijateljska uporišta u Požeškoj kotlini, da bi se očistio prostor prema nastupajućem frontu sa istoka.

U Vetovu su se nalazili bataljon nemačke policije, jedna izrazito borbena i jaka skupina, snažno naoružana artiljerijom i mnogim automatskim oružjima, i nešto ustaša.

Napad je izvršen sa svih strana. Bataljoni su u borbenim kolonama prodirali sve više u unutrašnjost, ali se sa svakim metrom otpor Nemaca povećavao. Osećajući približavanje kraja i neminovani opšti poraz, ovi nemački policajci, koji su u Slavoniji, kao specijalna borbena jedinica, naročito kao posade oklopnih vozova, naneli toliko zla i jada slavonskim brigadama, i ovde u Vetovu, kao da su želeli što svirepije da dočekaju kraj.

Silina odbrane uticala je i na silinu napada. U bataljonima kao da narasta jarost, a hrabrošću se ističu mnogi pojedinci: u 1. bataljonu Jozo Visak iz 1. čete, zatim komesar Božo Hrga i mladi mitraljezac Jovo Novaković iz 2. čete, Bernardo Iveković, nišandžija „maksima" i njegov pomoćnik Sime Bošnić iz 3. čete; u 2. bataljonu: Ante Harambašić, komesar, Nedeljko Buljević, komandir, Mijo Gorički, vodnik i Ivan Kukić, mitraljezac. Vjekoslava Belinac je kao bolničarka iako ranjena, ne napuštajući streljački stroj, nastavila da pruža pomoć svojim teško ranjenim drugovima.

Uprkos nekoliko uzastopnih napada, neprijatelj se nije predavao niti odstupao. Po silini i žestini vatre, po upornosti odbrane pojedinih objekata, bilo je očigledno da će se Nemci grčevito braniti, bez obzira na žrtve. Iz tih je razloga i odlučeno da se odustane od daljeg napada i od nepotrebnih novih žrtava, pa se Brigada povukla iz Vetova.

*

Nakon što su, posle oslobođenja Beograda, oslobođeni veliki delovi Jugoslavije, stvoreni su povoljni uslovi za dalje organizacijsko i formacijsko dograđivanje NOV i POJ. Naredbom Vrhovnog štaba od 1. marta 1945. formirane su 1, 2. i 3. armija, a ubrzo zatim i 4. armija, dok je NOV i POJ preimenovan u Jugoslovensku armiju, a Vrhovni štab dobio naziv Generalštab JA.

Krajem marta pristupilo se pripremama za završnu ofanzivu. Osnovna zamisao bila je da se posle proboja sremskog fronta, brzim prodorom kroz Slavoniju, severnu Hrvatsku i Sloveniju izbije na zapadne granice Jugoslavije i da se tamo spoje sa

delovima 2. i 4. armije koje će prodirati kroz Bosnu, Liku i Istru ka Trstu, kako bi se na taj način zatvorio obruč oko svih neprijateljevih snaga i onemogućilo njihovo nesmetano izvlačenje iz Jugoslavije.

Napad na pravcu glavnog udara i proboja srem-skog fronta izvršeni su 12. aprila 1945. u zoru. A 12. proleterska udarna slavonska brigada se 14. aprila 1945. nalazila u Požeškoj kotlini, hitajući u susret dolazećem frontu. Odatle, u velikom borbenom poretku svih snaga Jugoslovenske armije i 12. brigada kreće na put u završni pohod u zapadne krajeve Jugoslavije.

*

Ide se ubrzanim maršem. Iza ostaje Slavonija. Jedva da ju je proleće ugrejalo. U mekoj prozračnoj svetlosti jutra otkrivaju se zelene vlati trave, a svuda unaokolo napuštene, popaljene kuće, ruševine, razorene železničke pruge, tragovi divljačkog povlačenja neprijatelja koji je za sobom ostavljao pustoš.

Dvanaesta proleterska prolazi kroz sela i gradove, napola uništene i spaljene, sa napuštenim zgradama, sa slepim prozorima i mrtvim dimnjacima. Iza nje ostaje Slavonija izmučena, ratom opustošena, ali suncem obasjana, kao da se budi i diže spremna da ponovno obnovi život.

U selima istočno od Grubišnog polja prikupile su se velike snage neprijatelja. U Malom Grđevcu, Zrinjskoj, Velikoj Barni, Gornjoj Koračići nagomilale su se sve one ustaške i čerkeske jedinice koje su se povlačile pred frontom Jugoslovenske armije.

Ali, to je već bio skori kraj rata. Odstupajući, razbijene snage su na uzastopnim linijama i u nekim

mestima još pružale žilav otpor. Još se ginulo. Nedaleko od Grubišnog polja poginuli su stari borci, sada već unapređeni u oficire: Jovo Kokić i Filip Brezić. Teško je ranjen proslavljeni izviđač Trivun Ogar. A sloboda je tu, nadomak ruke.

Brigada nastavlja. Iza nje su njena verna brda. Prolazi se kroz oslobođeni Zagreb, nastavlja put ka Sloveniji. Dolazi se u M

Dvanaesta proleterska brigada je spremna. Nasuprot njenom borbenom poretku, na odstojanju od nekoliko stotina metara nalazi se uskomešana masa ogromnog broja neprijateljevih vojnika. Ispred Brigade izlaze komandant brigade, oporavljen od ranjavanja, major Dušan Ostojić Osman i komesar major Jovan Kokot Korčagin. Idu ponosni, iako su još uvek u životnoj opasnosti. I se izdvojila i prilazi sa belom zastavom.

Kapitulacija! Pobjeda. Sloboda.

Sadržaj

Koncentracija	13
Budići - selo za istoriju	27
Prethodnica partizanske Slavonije	37
Na uporišta	51
U diviziji	73
Pruga	83
Virovitica - Pisanica - Garešnica	90
U Požeškoj kotlini	99
Ofanziva - klešta i čekić	107
„Kana" kod Šušnjara	114
U predahu	120
Nevidljivo bojište	124
Prodor na istok	130
Pokret na zapad	138
Ponovno u Slavoniji	156
Bosna - marš u nepoznato	180
Ponovo u Slavoniji	211
Dvanaesta proleterska	233
Pobeda, sloboda	263

UDK 355.486(497.1) 12. slavonska proleTERSka brigada
KAVGIĆ, Milan

Verna brda : dvanaesta slavonska proleTERSka brigada
/ Milan Kavgić. - Beograd : Vojnoizdavački i novinski
centar, 1990 (Beograd : Vojna štamparija). - 281 str. :
ilustr. ; 17 cm. - (Zapisi o ratnim brigadama ; 70)

Tiraž 2000 primeraka.

a) Brigade u NOR-u - Dvanaesta slavonska proleTERSka
brigada

Ovo je istinita priča o 12. slavonskoj proleTERSkoj brigadi.
Knjiga govori o životu boraca i narodu Slavonije u koloni,
borbi i odmoru za vreme ratovanja u Slavoniji i Bosni i
na celom njenom ratnom putu.